

Piotr Łowicki¹

GENEZA I HISTORIA URZĘDU DZIEKANA²

Streszczenie

Urząd dziekana bierze swój początek w czasach apostołskich, gdzie pomocnikami apostołów byli diakoni. Poprzez *choreopiskopa*, archidiacona i archiprezbitera, poprzednika obecnego dziekana, urząd ten zmieniał swój charakter od związanego z pomocą charytatywną po typowe zajęcia sądowno-kontrolne. Biskupi na przestrzeni wieków reagowali na słabości ludzkie pełniących ten urząd, zmniejszając zakres ich praw i obowiązków. Z drugiej strony rozwój Kościoła wymuszał na biskupie poszukiwanie nowych sposobów czuwania i pełnienia opieki duszpasterskiej nad powierzonymi sobie wiernymi, więc dodawano dziekanom zadań. Przełomem był Sobór Trydencki, który zlikwidował jego samodzielność i uzależnił od biskupa diecezjalnego. *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1917 roku ponownie powrócił do funkcji dziekana, nadając mu charakter duszpasterski, który został jeszcze bardziej podkreślony w Kodeksie Jana Pawła II z 1983 roku i dokumentach Soboru Watykańskiego II.

Słowa kluczowe: dziekan, prawo, urząd, współpracownik, obowiązki, historia

Abstract

GENESIS AND HISTORY OF THE DEAN'S OFFICE

The Dean's Office takes its beginning in the Apostolic era, where the Apostles' assistants were deacons. Through a *choreopioscope*, Archdeacon and Archpriest, the predecessor of the present Dean, the office changed its character from charitable to charity to typical judicial-control activities. Over the centuries, the Bishops responded to the human weaknesses of the office,

1 Ks. mgr lic. Piotr Łowicki, wikariusz parafii pw. św. Józefa Oblubieńca NMP w Piłi. Ukończył licencjat na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego; ORCID: 0000-0002-8639-5722. Adres do korespondencji: 64-920 Piła, ul. Janusza Korczaka 79, e-mail: piotrlowicki88@gmail.com.

2 Fragment pracy magisterskiej *Geneza i rozwój urzędu dziekana w prawie powszechnym i partykularnym metropolii szczecińsko-kamieńskiej* napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Kazimierza Dullaka, prof. US na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego w 2012 roku.

reducing their rights and responsibilities. On the other hand, the development of the Church forced the bishop to seek new ways of waking up and performing pastoral care over the faithful, so the dean had more tasks added. A Breakthrough was the Council of Trent, who abolished his independence and made him dependent on the diocesan bishop. *The Code of Canon Law* of 1917 again returned to the function of the dean, giving it a pastoral character, which was even more emphasised in the Codex John Paul II of 1983 and the documents of the second Vatican Council.

Keywords: Dean, Law, Office, collaborator, responsibilities, history

Wstęp

Kościół jako wspólnota wiary wymaga współpracy w dziele zbawienia wszystkich swych członków. Dla prawidłowego funkcjonowania Kościoła istniały funkcje, które miały za zadanie pomagać, koordynować zadania czy nimi kierować. Niniejszy artykuł opisuje genezę i historię urzędu dziekana, jako figury prawnej, która od powstania realizowała zadania służące właściwemu rozwojowi wspólnoty Kościoła. Ukazanie tła historycznego uzasadnia na przestrzeni wieków wielość zmieniających się przepisów, które opisywały tę figurę prawną. Historyczność i terażniejszość urzędu dziekana uzasadniają jego istnienie i wkład do rozwoju duszpasterstwa oraz polepszenia współpracy na linii biskup diecezjalny – księża w parafiach. Opisywany urząd jest koronnym przykładem, że dobra posługa wydaje owoce, które budują i rozwijają wspólnotę.

1. Pojęcie urzędu dziekana

Prawo kanoniczne wskazuje dziekana jako kapłana, zwany jest również archiprezbiterem, wikariuszem rejonowym, stojącym na czele wikariatu okręgowego – dekanatu. Po wysłuchaniu rady kapłanów pracujących w danym dekanacie zostaje mianowany przez biskupa. Obecny *Kodeks Prawa Kanonicznego* określa urząd dziekana jako *vicarius forneus* na nazwanie urzędu dziekana. Artykułowany jest terminem *vicarius*, z uwagi na fakt, że zastępuje biskupa, *forneus*, z racji, że zwykle mieszka poza miastem rezydencji ordynariusza³.

Funkcjonowanie urzędu dziekana zapoczątkowała potrzeba skuteczniejszego zorganizowania duszpasterstwa. Biskup często zarządzający rozległym terytorium, mając trudności w bezpośrednim dotarciu, potrzebował osoby wspomagającej go w pełnieniu tej funkcji⁴. Termin dziekan bierze swój początek z wyrazu łacińskiego *decanus*, utworzonego z *decem*, który swą genezę czerpie z języka greckiego *deka*, oznaczającą liczbę „10”. Początkowo wyraz ten określał człowieka starszego, posiadającego władzę nad dziesię-

³ Dyduch, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 464.

⁴ Marian Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, *Prawo Kanoniczne* 3–4 (1960): 203; Edward Szafranski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, *Prawo Kanoniczne* 3–4 (1992): 30.

cioma osobami. We wschodnim cesarstwie rzymskim określenie to nosił przełożony nad 10 niższymi oficjalistami cesarskiego dworu, a także przełożony 10-osobowego bractwa dbającego o staranny pochówek biednych i skazańców⁵.

Nazwa *dziekan* została zaszczerpiona do Kościoła z rzeczywistości rzymskiej pierwszych wieków naszej ery. Gdy tworzone klasztory, przeorowie i starsi zakonnicy wybierali dziekana, by pełnił opiekę nad 10 zakonnikami w sypialni i refektarzu⁶.

Z realiów życia zakonnego urząd dziekana przeszedł do duchowieństwa diecezjalnego. W kolegiach kanonickich wybierano dziekana, by przewodniczył zebraniom i reprezentował kolegium na zewnątrz. Pozostała część duchowieństwa diecezjalnego dla potrzeb narad nad sprawami duszpasterskimi spotykała się na konferencjach, w czasie których wybierano przewodniczącego, zwykle archiprezbitera, któremu nadawano tytuł dziekana⁷.

2. Geneza urzędu dziekana

Mając na uwadze ważność instytucji dziekana, należy przeanalizować historię urzędu, aby wskazać na przyczynę obecnego kształtu instytucji dziekana. Prototypy urzędu naszego zainteresowania, które zostaną przedstawione, miały wpływ na obecny charakter urzędu dziekana. Poszczególne prawa i obowiązki to wynik doświadczeń Kościoła z wcześniejszymi współpracownikami biskupa. Opis urzędów zbliżonych w zadaniach i obowiązkach do obecnego dziekana wyjaśnia współczesny obraz tej figury prawnej.

2.1. *Chorepiscopi*

Na przestrzeni wieków w Kościele istniały różne formy współpracownika biskupa, które wskazują na związek z aktualnym urzędem dziekana. Do takiej grupy należy zaliczyć *chorepiskopów*. Określenie wywodzi się od greckiego słowa „chora”, a oznacza prowincję lub wieś; służyło, w początkowej fazie, na określanie biskupów wiejskich. Genezy tej instytucji należy doszukiwać się w tradycji apostołskiej, o czym dowiadujemy się z Dziejów Apostolskich, gdy św. Paweł Apostoł ustanawia przełożonych wspólnot, aby nimi kierowali i prowadzili⁸. W celu ochrony przed poganami i herezjami święci Jan Apostoł i Ignacy Męczennik szukali odpowiedzi na te kwestie i ustanawiali biskupów wiejskich dla ochrony i czuwania nad wspólnotami wiernych. W okresie apostołskim osoba pełniąca urząd biskupa wiejskiego miała szerokie obowiązki, by już przy końcu II i pierwszej połowie III wieku nie tylko głosić katechezę, ale także asystować biskupowi i doradzać mu. Podkreślano, że biskup jest przede wszystkim odpowiedzialny za

5 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 199.

6 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 199.

7 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 200.

8 Dz 20,28; Kazimierz Romaniuk, *Komentarz Praktyczny do Nowego Testamentu*, t. 1 (Poznań–Kraków: Pallottinum, 1999), 688. Autorzy komentarza wskazują, że określenie *starsi* nie jest wówczas odróżniane od pojęcia biskupa jako przełożonego wspólnoty Kościoła.

wspólnotę Kościoła i powinien być w każdym miejscu, gdzie zdołała się utworzyć trwała grupa wiernych – również na wsiach nie powinno go zabraknąć. Powołano do istnienia urząd biskupa wiejskiego. Funkcja pojawia się w połowie II wieku, a w III wieku zauważa się ich większą liczbę, aż do II połowy tegoż wieku i początku czwartego stulecia, kiedy po okresie prześladowań nastał pokój, wówczas doszło do znacznego rozkwitu episkopatu wiejskiego. W początkach działalności obowiązki *chorepiskopa* nie różniły się od odpowiednika z miasta. Czas wspomnianego pokoju skłonił do refleksji, czy warto ustanawiać biskupa wiejskiego w każdej osadzie, ponieważ to prowadziło do obniżenia jego autorytetu i zbyt wielkiej liczby takich stanowisk. Z drugiej strony myślano nad rolą istniejących już wiejskich pasterzy. Podjęto decyzję, aby utrzymać urząd biskupa tylko w większych ośrodkach, a nazwę urzędu biskupa wiejskiego zmieniono na *chorepiskopa*. Zmniejszono ich uprawnienia do roli wikariuszy biskupa miejskiego. Poszczególne etapy likwidacji urzędu można zauważyć na podstawie postanowień synodów IV wieku, które stopniowo zmniejszając uprawnienia *chorepiskopa*, doprowadziły do zrównania tego urzędu ze zwykłymi kapłanami⁹.

Na zachodzie urząd rozwijał się od V wieku, a swój schyłek miał w wybranych krajach w XIII wieku. Warto zaznaczyć, że instytucja naszego zainteresowania w różnych okresach działalności była faktycznym narzędziem biskupa diecezjalnego, podlegającym mu i występującym jako zastępca czy asystent. *Chorepiskop* posiadał szerokie uprawnienia, m.in. pełnił nadzór nad osobami duchownymi i podległymi kościołami, które jako wikariusz ordynariusza wizytował. Miał możliwość udzielać za pozwoleniem pasterza diecezji niższych święceń, w tym subdiakonatu, jak również przysługiwało mu prawo wydawania listów polecających, tzw. listów pokoju, oraz przyjmowania ślubów panien poświęconych Bogu. Zajmował się biednymi ze swego okręgu, jak również mógł odprawiać Msze Święte w obecności biskupa, być obecnym na soborach, nakładać i zdejmować pokuty publiczne, jak również – przez pewien okres w Galii – bierzmować neofitów. Przy obejmowaniu stanowiska mógł korzystać z prawa specjalnego święcenia tj. *chejrodesia*, które dawało mu znacznie większą władzę duchową, lecz nie zrównywało go z biskupem¹⁰.

2.2. Archidiakon

Archidiakon to następna funkcja, która jest poprzednikiem obecnego dziekana w drodze kształtowania się urzędu, którego charakter i obowiązki stanowią zaczątek i genezę wielkiej instytucji. Sama nazwa ta wywodzi się z języka greckiego, gdzie *arche* oznacza pierwszeństwo, a *diakonia* – służbę. Nazwę tę użył po raz pierwszy około roku 370 Optat z Mileve¹¹. Urząd archidiakona wyszedł bezpośrednio z grona diakonów, powołanych przez apostołów do opieki nad ubogimi¹². Ze względu na obowiązki jeden diakon

9 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 204–215.

10 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 215–216.

11 Bolesław Kumor, „Archidiakon”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1 (Lublin: TN KUL, 1995), kol. 869; Sitarz, „Archidiakon”, 15.

12 Tadeusz Silnicki, *Organizacja archidiakonatu w Polsce* (Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1927), 30.

mieszkał przy kościele katedralnym. W połowie II wieku zaczyna być uważany za pierwszego w gronie diakonów; określany jest mianem diakona biskupiego czy naczelnika diakonów, by przy końcu IV wieku otrzymać tytuł archidiakona. Nadużycia pełniących tę funkcję doprowadziły do sytuacji, w której Kościół upomniał pełniących funkcję archidiakońską w IV wieku, ponieważ uzurpowali sobie coraz większą władzę, a w stosunku do biskupów zajmowali podrzędne stanowisko¹³. Do IX wieku archidiakon nie mógł być kapłanem, a mimo tego honorami przewyższał księdza. Sytuacje doprowadziły do tego, że biskup, chcąc się pozbyć niewygodnego dla siebie pracownika, udzielał mu święceń w stopniu prezbitera, przez co go degradował¹⁴.

Obszerne uprawnienia nie od razu zostały nadane archidiakonowi, pierwotnie kierował i czuwał nad resztą diakonów oraz niższym duchowieństwem. Początkowo uprawnienia archidiakona dotyczyły głównie spraw gospodarczych. Dochodziło do sytuacji, że kanony synodów, m.in. Kartagińskiego IV, stanowczo zabroniły biskupowi zajmować się kwestiami majątkowymi, co spowodowało oddanie całej władzy nad majątkiem kościelnym w diecezji archidiakonowi. To archidiakon kierował służbą liturgiczną diakonów i niższego kleru, od V wieku dbał o dostateczny poziom wykształcenia, wychowania kleryków, badał ich kwalifikacje do święceń i przedstawiał biskupowi.

Wzrost władzy archidiakona nastąpił w VI wieku, miał prawo sądenia i karania duchownych w pierwszej instancji, występowania w procesach państwowych, ponadto sprawował władzę nad archiprezbiterem. Zadania archidiakona wzrastają w epoce karo-lińskiej, zaczyna zarządzać diecezją jako pierwszy i najważniejszy pomocnik biskupa, wizytować duchownych poza miastem. Reprezentuje biskupa na synodach prowincjonalnych, podczas których przewodzi modlitwom i obradom. W wypadku choroby lub nieobecności biskupa całkowicie przejmuje władzę nad diecezją. W sposób naturalny dochodziło do sytuacji, że po śmierci biskupa to archidiakoni wybierani byli na stolicę biskupią. Równoległe do zmiany obowiązków następowała ewolucja urzędu. W początkach instytucji dysponował władzą jedynie zastępczą i zleconą, już w VIII wieku przekształca się we władzę zwyczajną w mocy samego prawa. Znaczenie tego urzędu wzrasta od IX wieku, kiedy zanika tradycja zabraniająca zajmowania tej funkcji duchownym bez święceń prezbiteratu. Punkt szczytowy ta sytuacja osiąga w okresie X–XIII wieku, tzn. w czasie całkowitej niezależności majątkowej kapituły i zajmujących naczelne stanowisko archidiakonów. W czasie, gdy archidiakon stawał się urzędnikiem przy biskupie, a pasterze diecezji nie mogli zarządzać z powodu zaangażowania politycznego, potrzebny był organ pośredni pomiędzy parafią a biskupem, by ułatwić oraz usprawnić działania z zakresu sądownictwa, administracji i kontroli, podzielono diecezje na okręgi, na których czele miał stać archidiakon okręgowy. Istniał urząd *chorepiskopa*, lecz on zaczął zanikać w wiekach IX i X. Dla zaradzenia trudnościom podzielono diecezje na okręgi i zarządzającym był archidiakon okręgowy, o którym pierwsze wzmianki pochodzą z VI wieku w Galii. Różnica pomiędzy tymi funkcjami odnosi się do zasięgu działania.

13 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 218–220.

14 Szafrowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 27.

Pierwszy miał władzę w całej diecezji, drugi natomiast w swoim okręgu. Szczyt działalności archidiakonów następuje w XII wieku. Droga powstania tych instytucji była zasadniczo podobna, jak również ich kompetencje zasadniczo się nie różniły. Skutki opisanego stanu doprowadziły do powstania „państwa w państwie” z wieloma nadużyciami. Nie brakowało ingerencji królów, co doprowadziło do wydania przepisów przez Sobór Laterański II z 1139 roku, w których unormowano zapis, że archidiakon stojący na czele okręgu ma obowiązek przyjęcia święceń w stopniu diakona. Sobór Laterański III w 1179 roku postanowił, że pracujący w parafii musi mieć święcenia prezbiteratu. Synody XIII wieku zaczynały sukcesywnie ograniczać władzę archidiakona. Dzięki powoływaniu przez biskupów wikariuszy generalnych, których zakres praw oscyłował wokół spraw administracyjnych i sądowniczych, nastąpiło odebranie części praw archidiakonom¹⁵.

Ostateczny cios tej instytucji zadał Sobór Trydencki, pozostawiając tylko cień dawnych praw i obowiązków. Urząd ten zaczyna więc szybko znikać, nawet przed soborem, a w Polsce kres zadały mu rozbiory. Tytuł archidiakona przetrwał jako godność kapitulna nieposiadająca uprawnień jurysdykcyjnych¹⁶.

2.3. Archiprezbiter

Ten urząd to już bezpośredni poprzednik dziekana. Z niego w ścisłej formie ukształtował się urząd, który jest przedmiotem niniejszej refleksji. Termin *archiprezbiter* wywodzi się z języka greckiego, *arche* – pierwszeństwo i *presbyter* – kapłan, a oznacza kapłana obdarzonego godnością zastępcy biskupa. Nazwa pojawiła się jednocześnie z urzędem archidiakona. Generalnie znany jest termin w V wieku na określenie pierwszego kapłana wśród prezbiterium biskupiego. Niewątpliwie taka postać istnieje przed jej nazwaniem, bo gdy grono kapłanów się rozrastało, naturalnym było, że wybijał się na czoło jeden, zaczynając okres początkowy instytucji archiprezbiteratu¹⁷.

Pierwotnie archiprezbiter nie posiadał uprawnień, a jedynie honorowy przywilej na podstawie pierwszeństwa święceń czy zatwierdzenia biskupa. Będąc pod jurysdykcją archidiakona, od V wieku otrzymuje większe uprawnienia, które swoją przewagę osiągnęły w IX wieku. Wymusiło to ograniczenie władzy do spraw duchowych i kapłańskich¹⁸. Pojawienie się urzędu archiprezbitera ma związek z rozwojem Kościoła. W pierwszych wiekach wyznawcy skupieni głównie byli w większych miastach, później zmieniało się to na rzecz prowincji. Biskup, by zaradzić potrzebie chwili, budował kościoły i obsadzał je duchownymi. Ci jednak byli zależni od biskupa, archiprezbitera czy archidiakona¹⁹.

15 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 221–224.

16 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”, 223–224; Szafronowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 27–29. Mniej szczegółowo na ten temat pisze Władysław Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII* (Poznań: Templum, 1962), 187–189.

17 Marian Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, *Prawo Kanoniczne* 1–2 (1962): 77–78; Edward Przekop, „Archiprezbiter”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1 (Lublin: TN KUL, 1995), kol. 875–876.

18 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 78–79.

19 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 86.

W innej koncepcji ułożyły się relacje poza miastem biskupim, tam budowano kościoły i obsadzano je niższymi duchownymi. Wraz z rozwojem wiary zachodziła potrzeba umieszczenia duchownego przy kościele. Teren jego pracy nazywany był diecezją bądź parafią. Dalszy progres powodował konieczność budowy nowych kościołów obsadzanych przez kapłanów podległych biskupowi i rektorowi kościoła macierzystego, w obrębie którego powstał kościół. Takiego rektora macierzystego nazwano archiprezbiterem wiejskim²⁰.

Pojęcie archiprezbitera wiejskiego pierwszy raz pojawia się w statucie II synodu w Tours z 576 roku. W początkowym okresie miał sprawować Eucharystię i nabożeństwa, spowiadać, udzielać Komunii Świętej. W niedziele i święta głosił Słowo Boże. Był także szafarzem sakramentu chrztu świętego. Czuwał, by duchowni na terenie jego diecezji prowadzili życie godne powołaniu. Dodatkowo wychowywał nowych kandydatów do stanu duchownego. W przypadku nadużyć duchownych miał obowiązek donieść biskupowi o uchybieniach pod groźbą ekskomuniki. Od VII wieku ma we władaniu administrowanie majątkiem kościelnym i zobowiązany jest skrupulatnie go powiększać, by utrzymać duchownych w swym obrębie. W odniesieniu do zwykłych wiernych dysponuje prawem napominania, do tego stopnia, że gdyby ktoś go nie posłuchał, mógł mu wzbronąć dostęp do kościoła. Czuwał, by nie wykonywano prac w dni świąteczne i nie wiązano się w związki kazirodczne, o których powinien donieść biskupowi. Na koniec, miał powinność, by co roku w maju uczestniczyć w synodzie diecezjalnym²¹.

Do tego miejsca przedstawiony został archiprezbiter okręgowy jako duszpasterz i proboszcz. Sprawujący ten urząd nie miał władzy nad podległymi sobie osobami. Dostrzec można jedynie wyraźny opiekuńczy charakter tego urzędu, który miał oddziaływać na dyscyplinę, organizację posługi duszpasterskiej w okręgu.

3. Dziekan w najstarszych przekazach i reorganizacja urzędu

Archiprezbiter jako przełożony pewnego okręgu to założenia epoki karolińskiej VII wieku. Od tego momentu zaczęto we Francji, podczas rozwoju kościołów parafialnych, używać terminu *dziekan*. Znaczna ich liczba zmusiła władze duchowne do wytworzenia organu kontrolnego, bardziej skutecznego od dostępnych ówczesnie²².

We Francji były sprzyjające warunki polityczne, a wysiłki misjonarzy, także Karola Wielkiego, skutkowały rozkwitem życia kościelnego. By ułatwić możliwość realizowania praktyk religijnych nowych wiernych, szczególnie dzieci, młodzieży, osób starszych, dla których puszcze, lasy i odległość do kościoła stanowiły przeszkodę nie do pokonania. Począwszy od VII wieku zaczęto w granicach istniejących parafii, jak i poza nimi, budować świątynie, wytyczać granice, a z czasem przyznawano im prawa jak parafiom:

20 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 86–87.

21 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 89–91.

22 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 93, Władysław Krawczyk, „Dziekan we wspólnocie dekanalnej”, *Studia Płockie* 8 (1980): 62.

udzielania chrztu świętego, grzebania zmarłych czy pobierania dziesięcin²³. Liczba parafii wzrastała i pojawił się problem odpowiedniego nadzoru²⁴.

Rozwiązaniem było powołanie nowego urzędu archiprezbitera, pod nazwą dziekana wiejskiego. Zgodnie z zamysłem prawodawcy, dziekani mieli przodować kilku parafiom, stanowiąc czynnik pośredniczący i kontrolny między duchownymi a biskupem czy archidiaconem. Występował problem z archiprezbiterami wiejskimi, ponieważ pobieżna znajomość funkcji sugerowała błędną zbieżność zadań z dziekanem. Potrzeba rozciągnięcia opieki nad wiernymi zmusiła biskupa do stworzenia stanowiska realizującego wskazane zadanie. Najczęściej dziekanem zostawał archiprezbiter wiejski. Dlatego stosowne nazewnictwo było zmienne, w zależności od przyjętego zwyczaju, aż do ujednolicenia określenia. Nowy archiprezbiter, czyli dziekan, posiada całą dotychczasową władzę, lecz dodatkowo rozszerzoną. Dziekanowi przysługiwało prawo wizytacji podległych sobie kościołów, kaplic i duchownych²⁵; miał również obowiązek comiesięcznego zwoływania zebrań podległych sobie duchownych²⁶. Powinien niezwłocznie powiadamiać o wszystkim, co może zainteresować władze diecezji, tzn. o wypadkach śmierci osoby duchownej, niestosownym zachowaniu względem kobiet, uczęszczaniu księży do karczmy, uprawianiu lichwy i handlu, czy błogosławieniu tajnych związków małżeńskich. Dziekan brał udział w corocznym synodzie diecezji. Powinien posiadać specjalną pieczęć urzędową i znaczyć podpisywane przez siebie akta²⁷. W okresie szczytowego rozwoju urzędu dochodzi prawo sądzenia. Pozyskuje prawo w stosunku do osób świeckich, jak i duchownych, lecz na ogół w kwestiach niższej wagi, tj. dotyczących kłótni czy obelg. Sądownictwo w odniesieniu do osób duchownych zostało całkowicie wyjęte z jurysdykcji świeckich, więc dziekan ma obowiązek w wypadku przestępstwa i aresztowania duchownego uwolnić go i powiadomić o zaistniałej sytuacji ordynariusza, by ostatecznie oddać duchownego w ręce władzy kościelnej. Sprawowana władza sędziowska pozwalała mu nakładać grzywny, a także w niektórych wypadkach stosować karę suspensy i ekskomuniki. Natomiast z zakresu kompetencji dziekana zostały wyłączone sprawy o większym znaczeniu: małżeńskie, dotyczące lichwy, czarów, umów, testamentów, świętokupstwa, kryminalne oraz sprawy, w których duchownym groziła utrata beneficjum kościelnego, godności lub degradacja²⁸.

Ludzka słabość dotykająca każdego człowieka nie ominęła również osób pełniących urząd dziekana, którzy, pozbawieni właściwej kontroli, pozwalali sobie na różne

23 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 94–95.

24 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 94–95.

25 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 98–100; bp Hinkmar z Reims określił co dziekan powinien zbadać w czasie wizytacji; zobacz: Hincmari Rhemensis Archiepiscopi, „Capitula quibus de rebus magistris decani per singulas Ecclesiae in quirere, et Episcopo renuntiare debeant”, w: Jacques Paul Migne, *Patrologiae cursus completus. Partologia Latina*, t. 125 (Parisiis, 1852), kol. 777–786.

26 Biskup Rikulf pod koniec IX wieku polecał, by w czasie zebrań zastanawiano się jak najlepiej duszpasterzować; omawiano poszczególne przypadki i sposób zachowania duchownego. Obrady były połączone z modlitwą za panujących i zmarłych konfratrów, a zakończone skromnym posiłkiem i wyjazdem do swoich parafii.

27 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 95–98.

28 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 102–103.

nadużycia. Niewłaściwa władza objawiała się tym, że – podobnie jak u archidiakona – ustanawiali oficjała, wikariusza generalnego i innego urzędnika, który w ich imieniu sprawował władzę w różnych miejscach dekanatów. Synody XIII wieku przypomniły i surowo zabroniły wspomnianej praktyki pod karą nieważności ogłaszanych wyroków. Ponadto dochodziło do problemów nadużyć na tle materialnym przy prowadzeniu spraw, tj. stronnictwo przy wydawaniu wyroków. Sobór Laterański III w 1179 roku w reakcji na dopominanie się zapłaty za wizytacje dziekańskie zabronił takich praktyk. Pod pozorem ścigania przestępstw dziekan nakładał kary pieniężne, z których dochód przywłaszczał sobie. Taki naganny stan w dużym stopniu był wynikiem postawy niektórych biskupów, którzy, zajęci polityką i sprawami materialnymi, nie dokładali należytych starań wobec kontroli swych podwładnych. Zdarzały się sytuacje, gdy dziekanem zostawał człowiek urzędujący już w innym dekanacie lub osoba świecka.

Wielość nadużyć wywołała reakcję Kościoła, papież Urban II na synodzie w Clermont w Owernii w 1095 roku przypomniał, że dziekanem może być tylko kapłan, a Gracjan umieścił ten zapis w swoim zbiorze praw. Brakowało potrzebnej sankcji karnej i innych przepisów na ten temat. Taki wątek podjął Sobór Laterański III w 1179 roku: dziekana zwlekającego z przyjęciem święceń kapłańskich nakazał pozbawić stanowiska, zabronił biskupowi obsadzania wakujących dekanatów (na skutek popełnionej przez dziekanów symonii) oraz postanowił, by powoływano na dziekana tylko księża, którzy ukończyli 25 rok życia, posiadali odpowiednią wiedzę, nienaganne obyczaje i wykazywali zdolności kierownicze²⁹.

Na pomniejszenie uprawnień dziekanów miał wpływ niepisany zwyczaj istniejący obok powszechnego prawa. Spadkobiercą dziekana zostawał urzędnik zależny od biskupa, początkowo nosił nazwę *oficjała* lub *wikariusza generalnego* o znacznych uprawnieniach. Taki urzędnik przejmował władzę w zakresie spraw małżeńskich i karnych³⁰.

4. Dziekan w prawodawstwie Soboru Trydenckiego i późniejszych reform

Na Soborze Trydenckim nastąpił ostateczny upadek urzędu dziekana. Ojcowie postanowili nadać moc wiążącą prawa powszechnego zarządzeniom synodów partykularnych. Sprawy małżeńskie i karne usunięto spod jurysdykcji dziekana a przekazano władzy biskupa, podobnie jak badanie, czy duchowni przestrzegają kanonów kościelnych oraz zasady karania wiernych. Jedynie biskup mógł korzystać z prawa ekskomuniki, następnie on sam, czy za pośrednictwem wikariusza generalnego lub innego upoważnionego przedstawiciela, mógł wizytować corocznie parafie. Dziekanowi to prawo nie zostało zabrane, lecz miał on obowiązek informowania biskupa o przeprowadzeniu wraz z sekre-

29 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 104–107; Szafrowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 30–31.

30 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 108.

tarzem wizytacji i – w ciągu miesiąca – zdania ordynariuszowi sprawozdania³¹. Twórcy reformy trydenckiej zagadnienie urzędu dziekanów opisali dosyć pobieżnie, dlatego uzupełnieniem było wyjaśnienie Kongregacji Soborowej, która wydała wiele decyzji odnośnie do dziekana. Nie miał właściwej i pełnej władzy jurysdykcyjnej, bo taka przysługiwała jedynie biskupowi. W sprawach małżeńskich miał możliwość jedynie zbierania informacji od stron i świadków w sposób pozasądowy i przesyłania do ordynariusza. Osób niepoddających się jego nakazowi nie wolno było mu karać i sądzić, lecz miał je napominać i pozostawić władzy duchowej. Nieporozumienia pojawiające się w kręgach duchownych dziekan miał załatwiać polubownie, natomiast jeżeli te zabiegi nie przynosiłyby oczekiwanego skutku, należało pozostawić je biskupowi. W gestii dziekana pozostała nadal władza sądenia w drobnych sprawach, lecz tak, by nie miało to formy aktu sądowego. Jedynie upoważnienie biskupa uzdalniało go do występowania w charakterze sędziego delegowanego³². Powyższe zasady niechętnie były przyjmowane przez ówczesnych dziekanów, dlatego Kongregacja Soborowa aż dwukrotnie przypominała, tj. 20 czerwca 1750 roku i 11 marca 1752 roku, że dziekan nie posiada żadnej władzy jurysdykcyjnej, a posiada ją ordynariusz.

Do kolejnego osłabienia instytucji dziekana przyczynił się arcybiskup Mediolanu św. Karol Boromeusz. Mając świadomość zaniedbań, jakich dopuszczali się dziekani, na pierwszym synodzie mediolańskim w 1565 roku polecił podległym sobie biskupom podzielić diecezje na okręgi i opiekę nad nimi powierzyć zdolnym i prawym kapłanom. Ci nowi urzędnicy nazywali się *vicarii foranei* – wikariusze foralni. Zadaniem ich było wspomaganie biskupa w zarządzaniu diecezją. Mieli być mianowani z grona archiprezbiterów – dziekanów, archidiakonów lub z innych godności kościelnych. Szczególnym obowiązkiem wikariuszy foralnych było zwoływanie co miesiąc zebrań kapłanów wykonujących pracę duszpasterską, z zachowaniem określonego porządku³³. Do ich obowiązków należało w czasie przebywania w stolicy diecezji nawiedzenie ordynariusza i powiadomienie o wydarzeniach z okręgu.

Instytucja wikariuszy foralnych miała ogromne zalety, dlatego została przyjęta i upowszechniła się w Kościele. Spowodowało to powolne zastąpienie dawnego archiprezbi-

31 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 108–109; Janusz Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego* (Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2000), 377.

32 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 109.

33 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 111: „Kapłani winni w przeddzień zjazdu przystąpić do spowiedzi św. Następnego dnia rano każdy z nich odprawi Mszę św., by później uczestniczyć w uroczystej Eucharystii odprawianej za zmarłych lub do Ducha Św., w czasie której wyznaczony kapłan przez wikariusza formalnego wygłosi Słowo Boże. Po zakończeniu Mszy św., nabożeństwa, procesji za zmarłych wszyscy przejdą na plebanię w celu spożycia skromnego śniadania. Następnie kapłani przystąpią do obrad. Zasadniczym tematem obrad mają być zagadnienia duszpasterskie oraz kwestie pracy w terenie, bo wszelkie trudności łatwiej rozwiązać w gronie świątłych osób. Ponadto wikariusz formalny odczyta listę rezerwatów biskupich i papieskich, fragmenty statutów ogłoszonych na ostatnim synodzie oraz wyjaśni parę spraw dotyczących sumienia. Tenże wikariusz zbadą, czy podlegli mu duchowni prowadzą życie zgodne z przepisami Kościoła i czy dobrze spełniają swe obowiązki, czy nie pozbawia wiernych wysłuchania mszy św., czy płaci składki na biednych i zniszczone kościoły, czy prowadzi księgi prawem przepisane oraz czy wciela w życie postanowienia synodalne”.

tera wiejskiego, czyli dziekana, nową godnością. Dalsze zarządzenia papieskie i biskupie w okresie przedkodeksowym nie pozostawiły dziekanowi jakiegokolwiek władzy jurysdykcyjnej, dlatego trudno dostrzec w nich wyższych dostojników. W okresie oczekiwania na Kodeks, urząd dziekana nie był ani oficjum o jasnych prawach i zasadach, ani beneficjum, lecz jedynie godnością całkowicie zależną od biskupa³⁴.

5. Dziekan w świetle *Kodeksu Prawa Kanonicznego* z 1917 roku

Po czasie głębokich przeobrażeń wewnątrzustrojowych kodeks z 1917 roku wymienia tylko funkcję wikariusza foralnego, lecz dla określenia podległych mu okręgów obok nowej nazwy zachował dawną nazwę *dziekana* i *archiprezbitera*. *Kodeks Prawa Kanonicznego* poświęcił dziekanowi 11 kanonów, wprowadzając prawa znane wcześniej ze statutów synodalnych³⁵. Kodeks w kan. 217 nakładał na biskupa diecezjalnego obowiązek podzielenia diecezji na okręgi składające się z kilku parafii, które nazywały się wikariatami zewnętrznymi *vicariatus foranei*, dziekanatami, archiprezbiteratami itp. W wypadku niemożności wykonania tej czynności należało powiadomić Stolicę Apostolską. *Codex Iuris Canonici* nie określał liczby parafii, które miały znajdować się w dekanacie³⁶. Według definicji kodeksowej³⁷ dziekan jest kapłanem stojącym z woli biskupa na czele dziekanatu. Kodeks zobowiązał także biskupa, by na to stanowisko wybrał kapłana godnego, zwłaszcza spośród rządców kościołów parafialnych³⁸ oraz by można było go usunąć według decyzji biskupa³⁹. Kodeks wyraźnie podpowiadał biskupowi, aby dziekanem mianował jednego z proboszczów. Na podstawie prawa powszechnego został określony zakres obowiązków dziekana. Podstawowym obowiązkiem było czuwanie, by duchowni w okręgu prowadzili życie zgodne z postanowieniami prawa kościelnego, sumiennie spełniali swoje obowiązki, szczególnie w zakresie rezydencji, głoszenia Słowa Bożego, katechizowania i posług względem chorych. Dziekan nadzorował realizację dekretu wydanego przez biskupa w czasie wizytacji, kontrolował czy materia eucharystyczna (tzn. chleb i wino) była odpowiednia, jak przestrzegano przepisów w zakresie ozdób kościołów, przechowywania Najświętszego Sakramentu i odprawiania Mszy Świętej. Dbał o to, by dobra kościelne były właściwie zarządzane, księgi parafialne właściwie prowadzone i przechowywane⁴⁰. Dla lepszego sprawdzenia realiza-

34 Przybyłko, „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”, 112.

35 Władysław Padacz, „Prawa i obowiązki dziekanów w polskim ustawodawstwie synodalnym”, *Ateneum Kapłańskie* 40 (1937): 284.

36 Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji wrocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, 260; Franciszek Bączkowski, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1 (Kraków: Instytut Księża Misjonarzy, 1957), 571.

37 Kan. 445; *Codex Iuris Canonici*, PII X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus (Romae, 1920) (dalej CIC).

38 Kan. 446 §1 CIC.

39 Kan. 446 §2 CIC.

40 Kan. 447 §1 CIC.

cji tych obowiązków przez proboszczów, dziekan miał prawo wizytowania parafii swego dekanatu⁴¹. Prawo nakładało na niego troskę o chorego proboszcza w okręgu, zaś w wypadku jego śmierci miał się zająć zorganizowaniem odpowiedniego pogrzebu, czuwając również, by podczas choroby i wakansu w parafii nie zginęło nic z rzeczy kościelnych⁴². Według postanowień pierwszego Kodeksu dziekan powinien w dni wyznaczone przez biskupa zwoływać i przewodniczyć zebraniom kapłanów, aby rozważać tematy moralne i liturgiczne⁴³. Przepisy przewidywały sytuacje, że dziekan nie jest proboszczem, dlatego, w zależności do zarządzenia biskupa, miał obowiązek stałego przebywania w obrębie swego dziekanatu lub w niedużej odległości⁴⁴. Raz na rok powinien przedstawić sytuację ze swego okręgu miejscowemu ordynariuszowi, ukazując radości i trudności posługi kapłanów dekanatu. Jeżeli zaistniały trudności, miał obowiązek przedstawić środki, jakie podjął dla usunięcia sytuacji, i co zrobił, aby je wykorzenić⁴⁵. Dziekan miał obowiązek posiadać osobną pieczęć dziekańską⁴⁶. Przysługiwało mu także pierwszeństwo przed wszystkimi proboszczami i kapłanami okręgu⁴⁷. Mógł uczestniczyć w synodzie diecezjalnym⁴⁸ i w szczególnych przypadkach udzielał zarządcom majątku kościelnego pozwolenia na wytoczenie procesu w imieniu kościelnej osoby moralnej⁴⁹. Nadto miał prawo do udzielania absencji tym, którzy popadli w kary nakładane przez biskupa⁵⁰.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku przestawił po raz pierwszy wyczerpującą wykładnię praw urzędu dziekana. Po ogłoszeniu kodeksu wiele nadużyć zostało zahamowanych, lecz nie to było intencją prawodawców tylko ukrócenie złych obyczajów. Podstawowym zamysłem było usprawnienie urzędu, nadanie mu skuteczności przekładającej się na polepszenie działań duszpasterskich i administracyjnych w dekanacie⁵¹.

41 Kan. 447 §2 CIC.

42 Kan. 447 §3 CIC.

43 Kan. 448 §1 CIC.

44 Kan. 448 §2 CIC.

45 Kan. 449 CIC; Grzegorz Bujak, „Dziekani w diecezji kieleckiej w okresie międzywojennym”, *Kieleckie Studia Teologiczne* 2 (2003): 412.

46 Kan. 450 §1 CIC.

47 Kan. 450 §2 CIC.

48 Kan. 358 §1 n. 4 CIC.

49 Kan. 1526 CIC.

50 Kan. 899 §2 CIC.

51 Padacz, *Prawa i obowiązki dziekanów w polskim ustawodawstwie synodalnym*, 284–285; Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji wrocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, 260–261; Bączkowski, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, 571–573; Edward Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu*, t. 2 (Warszawa: ATK, 1968), 91–94; Szafrowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 32–33.

6. Dziekan w dokumentach Soboru Watykańskiego II i prawodawstwa posoborowego

Sobór Watykański II w swej odnowie był ukierunkowany na duszpasterstwo. Kościół zawsze prowadził duszpasterstwo, w którym koronną zasadą jest zbawienie człowieka. Na tę zasadę składa się: nauczanie, uświęcanie i kierowanie. Duszpasterstwo przedsoborowe było statyczne, tzn. oczekiwało na wiernych, którzy sami zgłoszą się i poproszą o pomoc. Natomiast ostatni sobór nadaje Kościołowi charakter dynamiczny, wychodzący naprzeciw, misyjny, objawiający się tym, iż pasterz szuka tych, co odeszli, jak również tych, w przypadku których grozi takie niebezpieczeństwo⁵². Sobór ubogacił także funkcję nauczania i uświęcania poprzez pomoc osób świeckich⁵³. Szeroka odnowa objęła urząd dziekana, ukazując szereg nowych propozycji uzależnionych od warunków lokalnych. Przedstawiając odnowę soborową, należy zwrócić uwagę nie tylko na postanowienia soboru, lecz także na posoborowe prawodawstwo *Vaticanum II*⁵⁴.

Dekret Soboru Watykańskiego II o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* oświadcza: „Bliższymi współpracownikami biskupa są również ci kapłani, którym powierza się obowiązki duszpasterskie lub też dzieła apostołatu o charakterze ponadparafialnym”⁵⁵. I dalej: „Dlatego niech współpracują z innymi proboszczami oraz z kapłanami pełniącymi duszpasterskie obowiązki na danym terytorium lub oddanymi pracy o charakterze ponadparafialnym, żeby duszpasterstwo diecezji nie cierpiało na brak jedności, a zyskiwało na skuteczności”⁵⁶. Te krótkie zapisy dokumentów soboru pokazują nowy charakter urzędu dziekana. Na pierwszym miejscu jest duszpasterzem, jest więc błędem wskazywanie tylko na aspekt administracyjny i kontrolny tej funkcji. Dziekan jest duszpasterzem, więc zakres jego obowiązków dotyczy nauczania, uświęcania i kierowania. Tymi sformułowaniami sobór złożył na barki dziekana troskę o duszpasterstwo w dekanacie. Dokument nie wskazuje innych praw dziekana, ale daje nową wykładnię już istniejących. Uznaje się to za przesunięcie akcentów, większe dowartościowanie urzędu zgodnie z duchem *Vaticanum II*. Sobór podkreślił zbawienie dusz, czyli duszpasterstwo jako środek zbawienia⁵⁷. Przedstawione przez Sobór ujęcie urzędu dziekana ma charakter ogólny, który w dokumentach posoborowych otrzymał praktyczny wyraz.

Pierwszy dokument posoborowy to *Motu Proprio Ecclesiae sanctae* z 6 czerwca 1966 roku, które wprowadzało w życie uchwały dekretu *Christus Dominus*. Dokument wskazuje, że na dziekana należy wybrać kapłana wyróżniającego się wiedzą, gorliwo-

52 Sławomir Sobiech, „Wizytacja dziekańska w świetle przepisów prawa powszechnego i diecezjalnego Włocławskiego”, *Teologia i Człowiek* 15 (2010): 96; Jerzy Adamczyk, „Wizytacja dziekańska w aspekcie kanoniczno-duszpasterskim”, *Prawo Kanoniczne* 60, 3 (2017): 73–105, dostęp 5.12.2019, DOI: 10.21697/pk.2017.60.3.04.

53 Szafrowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 33.

54 Jerzy Adamczyk, „Urząd dziekana w aspekcie prawnokanonicznym”, *Annales Canonici* 13 (2017): 10.

55 Sobór Watykański II, „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele «Christus Dominus»”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski* (Poznań: Pallottinum, 2002), 250, nr 29 (dalej DB).

56 DB, nr 30, nr 1.

57 Szafrowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 33–34.

ścią apostolską, który by poprzez uprawnienia otrzymane od biskupa kierował działaniami duszpasterskimi na określonym terytorium. Ponadto urząd ten nie jest związany z określoną parafią. Instrukcja określa czas piastowania urzędu na przewidziany prawem partykularnym, jednak dziekan może być usunięty przez biskupa. Dodatkowo biskup wysłuchuje jego zdania, kiedy mianuje, przenosi, czy usuwa z urzędu proboszczów na podległym terytorium⁵⁸. Zarządzenie ukazuje dwa praktyczne postanowienia. Po pierwsze, stanowisko nadane jest na czas określony, ponieważ ten zapis istniał już w *Codex Iuris Canonici*⁵⁹, lecz powszechnie przyjęła się praktyka zajmowania funkcji nieomal dożywotnio wraz z godniejszą dziekańską parafią. Po drugie, zarządzenie mówiące o wysłuchaniu zdania dziekana przez biskupa przy obsadzaniu parafii w dekanacie dało możliwość wysłuchiwanie pośrednio prezbiterium dekanalnego⁶⁰.

Kolejnym dokumentem jest instrukcja duszpasterska o posłudze biskupów *Ecclesiae imago*, w której w sposób znaczący pada nacisk na duszpasterski charakter urzędu dziekana, zgodnie z postanowieniami *Vaticanum II*. Ponadto dokument zalecał biskupowi, by wybierał dziekana z największą starannością, precyzyjnie określając wymogi stawiane kandydatowi⁶¹. Dziekanem powinien być prezbiter pełniący zadania duszpasterskie, zamieszkały na terenie dekanatu, cieszący się uznaniem i autorytetem wiernych z racji wiedzy, pobożności czy gorliwości. Winien być zdolny do kierowania wspólną działalnością duszpasterską na powierzonym terytorium⁶². Dokument wskazuje, że pełnienie urzędu nie musi być związane z określoną parafią, lecz powszechnie przyjęło się, że dziekanem zostaje jeden z proboszczów dekanatu. Dodatkowo powtórzono dwa główne zapisy *Motu Proprio Ecclesiae Sanctae*, dotyczące czasu urzędowania i zasięgnięcia opinii przez biskupa⁶³.

Instrukcja w osobnym punkcie określa zasady łączności biskupa z dziekanem. W wyznaczonych terminach biskup zwołuje zebrania z dziekanami, w celu omówienia zagadnień związanych z życiem diecezji czy przedstawienia faktycznego stanu diecezji. Gdy nie jest inaczej postanowione, biskup wybiera niektórych dziekanów, by z urzędu należeli do rady kapłańskiej lub rady duszpasterskiej. Dokument wskazuje potrzebę sporządzenia statutów dziekańskich, gdzie określone zostałyby uprawnienia dziekana, zarówno te wynikające z prawa powszechnego oraz delegowane przez biskupa, jak również normy określające działanie wewnątrz dekanatu⁶⁴.

58 Paweł VI, „*Motu Proprio Ecclesiae Sanctae*”, I, n. 19 §1–2, w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła – wybór źródeł*, red. Wiesław Kacprzyk, Mirosław Sitarz (Lublin: KUL, 2006), 148.

59 Kan. 446 §2 CIC.

60 Szafronowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 35.

61 Paweł VI, „Instrukcja duszpasterska o posłudze biskupów «*Ecclesiae imago*»”, w: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. 6/1 (Warszawa: ATK, 1974), 187.

62 Jerzy Adamczyk, „Dziekan a duchowieństwo dekanalne. Aspekt prawno-duszpasterski”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 2 (2017): 9.

63 Szafronowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 36.

64 Paweł VI, „Instrukcja duszpasterska o posłudze biskupów «*Ecclesiae imago*»”, 187; Szafronowski, „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”, 36.

Omawiana instrukcja zauważała w urzędzie dziekańskim dwie grupy czynności: prowadzenie duszpasterstwa o charakterze ponadparafialnym i wykonywanie zadań administracyjnych. Ponadto nadała nowy charakter urzędowi dziekana w diecezji, ukierunkowując na życie religijne i duszpasterskie w dekanacie. Całość prawodawstwa soborowego i posoborowego skierowana była na wspólną działalność duszpasterską w dekanacie dla ożywienia życia religijnego i parafialnego. Stanowiło to wytyczenie nowego kierunku zadań dziekana, a nie mogłoby się ono dokonać, gdyby nie *Vaticanium II* i całość dokumentów z nim związanych⁶⁵.

Zakończenie

Poprzedzające urząd dziekana wcześniejsze funkcje stanowią tło historyczne dla współczesnego statusu dziekana. Poszczególne figury prawne sprawiły, że dziekani otrzymywali coraz szersze uprawnienia, które ostatecznie prowadziły do nadużyć. Przewinienia osób pełniących urząd, na którym skupiono uwagę, wymusiły na prawodawcy wyraźną zmianę przepisów. Średniowieczna przemiana figury prawnej przyczyniła się do zmiany charakteru urzędu z towarzyszącej, opiekuńczej, na związaną z kontrolą i dyscypliną kapłanów. Odnowa Kościoła XX wieku poprzez wydane dokumenty kodeksowe i soborowe ukierunkowała dziekanów na posługę duszpasterską w dekanacie.

Bibliografia

- Adamczyk, Jerzy. „Dziekan a duchowieństwo dekanalne. Aspekt prawno-duszpasterski”. *Colloquia Theologica Ottoniana* 2 (2017): 7–32.
- Adamczyk, Jerzy. „Urząd dziekana w aspekcie prawnokanonicznym”. *Annales Canonici* 3 (2017): 9–37.
- Adamczyk, Jerzy. „Wizytacja dziekańska w aspekcie kanoniczno-duszpasterskim”. *Prawo Kanoniczne* 60, 3 (2017): 73–105. Dostęp 5.12.2019. DOI: 10.21697/pk.2017.60.3.04.
- Bączkowski, Franciszek. *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 1. Opole: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy, 1957.
- Bujak, Grzegorz. „Dziekani w diecezji kieleckiej w okresie międzywojennym”. *Kieleckie Studia Teologiczne* 2 (2003): 405–416.
- Codex Iuris Canonici*. PII X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus. Romae, 1920.
- Dyduch, Jan. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. 2/1. Poznań: Pallottinum, 2005.
- Gręźlikowski, Janusz. *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*. Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2000.

⁶⁵ Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, 262–263.

- Hincmari Rhemensis Archiepiscopi, „Capitula quibus de rebus magistris decani per singulas Ecclesiae inquirere, et Episcopo renuntiare debeant”. W: Jacques Paul Migne, *Patrologiae cursus completus. Patrologia Latina*. T. 125 (kol. 777–786). Parisiis, 1852.
- Krawczyk, Władysław. „Dziekan we wspólnocie dekanalnej”. *Studia Płockie* 8 (1980): 61–75.
- Kumor, Bolesław. „Archidiakon”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 1 (kol. 869). Lublin: TN KUL, 1995.
- Padacz, Władysław. „Prawa i obowiązki dziekanów w polskim ustawodawstwie synodalnym”. *Ateneum Kapłańskie* 23 (1937): 280–293.
- Paweł VI. „Instrukcja duszpasterska o posłudze biskupów «Ecclesiae imago»”. W: Edward Szafrowski, *Posoborowe prawodawstwo Kościelne*. T. 6/1, 21–324. Warszawa: ATK, 1975.
- Paweł VI. „Motu Proprio Ecclesiae sanctae”. W: *Ustrój hierarchiczny Kościoła – wybór źródeł*, red. Wiesław Kasprzyk, Mirosław Sitarz, 138–155, Lublin, 2006.
- Pawłuk, Tadeusz. „Dziekan”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 4 (kol. 586–588). Lublin: TN KUL, 1995.
- Przekop, Edward. „Archiprezbiter”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 1 (kol. 875–876). Lublin: TN KUL, 1995.
- Przybyłko, Marian. „Urząd dziekana w rozwoju historycznym I”. *Prawo Kanoniczne* 3–4 (1960): 195–272.
- Przybyłko, Marian. „Urząd dziekana w rozwoju historycznym II”. *Prawo Kanoniczne* 1–2 (1962): 77–148.
- Romaniuk, Kazimierz. *Komentarz Praktyczny do Nowego Testamentu*. T. 1. Poznań–Kra-ków: Pallottinum, 1999.
- Silnicki, Tadeusz. *Organizacja archidiakonatu w Polsce*. Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1927.
- Sitarz, Mirosław. „Archidiakon”. W: *Słownik Prawa Kanonicznego*, 15. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2004.
- Sitarz, Mirosław. „Dziekan”. W: *Słownik Prawa Kanonicznego*, 47. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2004.
- Sobór Watykański II. „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele «Christus Dominus»”. W: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*, 236–258. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 2002.
- Sobiech, Sławomir. „Wizytacja dziekańska w świetle przepisów prawa powszechnego i diecezjalnego Włocławskiego”. *Teologia i Człowiek* 15 (2010): 95–107.
- Szafrowski, Edward. „Ponadparafialni współpracownicy biskupa diecezjalnego”. *Prawo Kanoniczne* 3–4 (1992): 25–47.
- Szafrowski, Edward. *Współpracownicy Biskupa Diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu*. T. 2. Warszawa: ATK, 1968.